

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ ІДІОМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ)

Лексичні ідіоми – це стійкі словосполучення, що відображають історичний і культурний досвід народу, надаючи мові образності та експресивності [3, с. 768]. В художніх творах їхнє смислове навантаження стосується не лише комунікативної, а й емоційної функції, що формують авторський стиль художнього твору. Аналіз англomовного оригіналу збірки Дж. Д. Селінджера «Дев'ять оповідань» дозволяє прослідкувати специфіку використання фразеологізмів та виявити труднощі, що виникають при їх перекладі українською мовою [2, с. 19; 4, с. 109–114].

Об'єктом дослідження виступають сталі вирази художнього тексту, а предметом – способи реалізації їхніх лексичних значень у сегменті тексту. Метою наукової розвідки є вирізнення лексичних значень лексичних ідіом та аналіз їх функціонального навантаження у творі.

Ідіоми визначаються як стійкі мовні блоки, що мають власне значення, яке не завжди можна отримати шляхом аналізу окремих складових [1, с. 143]. Їх основними характеристиками є метафоричність, образність і лексична стійкість [2, с. 19; 3, с. 768].

Існує чимало критеріїв класифікації ідіом. Одним із них є ступінь семантичної непрозорості або прозорості ідіоматичних виразів. У даному дослідженні ми послуговуємося класифікацією, запропонованою Ч. Фернандо [7, с. 35-36], згідно з якою всі ідіоми поділяються на три категорії:

Чисті (або нелітеральні) ідіоми – усталені нелітеральні багатослівні вирази з конвенціоналізованим значенням, наприклад: *to hit the books* *почати інтенсивно навчатися*; *to lose one's head* *втратити самовладання*; *to turn a blind eye* *ігнорувати* тощо.

Напів-ідіоми – ідіоматичні вирази, які містять як літеральні, так і нелітеральні компоненти. У той час як один або декілька компонентів мають чітке літеральне значення, інші сприяють створенню нелітерального підтексту, наприклад: *to play it by ear* *діяти на слух*; *to loose the track of* *втратити слід*; *to keep an eye on* *стежити за чимось* тощо.

Літеральні (або прозорі) ідіоми – ідіоми, які можна інтерпретувати, виходячи зі значень їх окремих частин, наприклад: *to lend a hand* *допомогти*; *to change one's mind* *змінити думку*; *to lose one's temper* *втратити самовладання* тощо.

Ідіоматичність у лексичній системі демонструє її складну природу, адже ідіоматика будь-якої мови поєднує семантичну некопозиційність і формальну фіксованість багатослівних конструкцій, існуючих у мовному континуумі, від повністю вільних до максимально зв'язаних. Наукові дослідження з лексичної ідіоматики пропонують низку універсальних критеріїв [7, с. 36], які дають змогу чітко виокремити ідіоми з-поміж інших багатослівних виразів, а саме: (1) значення ідіоми не може бути виведене з композиційного поєднання її складових; (2) у випадку ідіоматичних конструкцій можливий омонімічний

буквальний відповідник або принаймні певні компоненти з прямим значенням, хоча вся фраза не інтерпретується буквально; (3) такі одиниці зазнають трансформаційних обмежень, що унеможливлюють їх повноцінне граматичне варіювання; (4) вони функціонують як усталені вирази в межах певної мовної спільноти та (5) мають ознаки інституціоналізованості, оскільки закріплені у мовній практиці. Водночас ідіоми можуть характеризуватися різними ступенями семантичної нетранспарентності та структурної нерозкладності, зберігаючи тісний взаємозв'язок із колокаціями і виявляючи широку варіативність у конкретному мовленнєвому контексті, що особливо актуально при аналізі англomовних художніх текстів [7, с. 1336-1337].

Приклади наведених поділів ідіоматичних виразів встановлено на матеріалі збірки Дж. Д. Селінджера «Nine stories» (Дев'ять оповідань) та її перекладу українською мовою, здійсненого Е. Євтушенко. Згідно вищезазначеної класифікації англomовних ідіом випадки застосування першої групи сталих виразів, а саме чистих (нелітеральних) ідіом зазначено у наступних контекстах. Низка прикладів демонструють лексичне значення чистих (нелітеральних) ідіом: «*I've been **worried to death** about you. Why haven't you phoned? Are you all right?*» [8, р. 28] // «Я ледве не **померла від хвилювання**. Чому ти не дзвонила? У тебе все гаразд?» [5, с. 10] Вислів *to worry to death* має гіперболічну форму та не може бути інтерпретований буквально. Він є класичним прикладом чистої ідіоми, оскільки значення (надзвичайне занепокоєння) формується виключно за конвенцією, а не через сукупність буквальних значень окремих слів.

В іншому випадку, а саме у фрагменті: «*Soon his ingenious criminal methods, coupled with his singular love of fair play, **found him a warm place** in the nation's heart*» [8, р. 69] // «Невдовзі його вигадливі злочинні методи у поєднанні з винятковою чесністю **здобули йому авторитет і любов народу**» [5, с. 65] Даний вираз є типовою чистою ідіомою, оскільки його семантичне наповнення повністю відрізняється від буквального трактування окремих слів.

У наступному реченні: «*Time and again, they tried **leading** the Laughing Man **up the garden path***» [8, р. 70] // «Час від часу вони намагалися **завести** Людину, яка сміється, **на манівці**» [5, с. 65] Ідіоматичний вираз *to lead someone up* не має прямого буквального відношення до садових доріжок. Його значення формується завдяки сталості вислову, що дозволяє однозначно асоціювати його з поняттям обману.

Іншим прикладом використання нелітеральної ідіоми у тексті є фрагмент: «*Sometimes she **talked a blue streak** in the bus, sometimes she just sat and smoked her Herbert Tareyton cigarettes (cork-tipped)*» [8, р. 74] // «Часом в автобусі вона **без утаву молола язиком**, а часом просто їхала й курила свої цигарки «Герберт Терейтон» (із фільтром)» [5, с. 71] Чиста ідіома характеризується емоційною експресивністю і не має буквального сенсу, де метафоричне значення перевершує буквальну інтерпретацію.

У вислові: «*The Laughing Man was one for **keeping an ear to the ground**...*» [8, р. 69] // «Людина, яка сміється, вмів **нашорошувати вуха**...» [5, с. 64] Значення ідіоматичного виразу *to keep an ear to the ground* формується через конвенціоналізований образ уважності й готовності до отримання інформації, що робить її чистою ідіомою.

Після аналізу чистих ідіом, де значення формується виключно за конвенцією, логічно перейти до розгляду напів-ідіом. На відміну від чистих, напів-ідіоми поєднують буквальні та ідіоматичні компоненти, зберігаючи часткову прозорість, як-от: «*She walked for about a quarter of a mile and then suddenly **broke into an oblique** run up the soft part of the beach. She stopped short when she reached the place where a young man was lying on his back*» [8, р. 33] // «Вона пройшла із чверть милі, а тоді раптом **кинулася** бігти навскіс від води. Діставшись того місця, де лежав на спині молодий чоловік, дівчинка стала як укопана» [5, с. 17] Вираз *to break into an oblique* має буквальну основу й набуває ідіоматичного відтінку через несподіваність дії та її метафоричну характеристику.

У наступному випадку: «***Take my word for** it, it couldn't've been," Eloise said. She thought for a moment, then added, «At least, you have a job. I mean at least you...»* [8, р. 49] // **Повір мені на слово**, не могло такого бути, — перебила її Елоїза. На мить задумалась, а тоді додала: — У тебе принаймні є робота. Ну, типу, в тебе принаймні...» [5, с. 38] Стала конструкція має частково буквальне значення («повір моєму слову»), проте завдяки сталій конвенції набуває ідіоматичного підтексту, який означає «повір мені без додаткових доказів».

У фрагменті «*Ginnie decided **to come right out with** it. The cab was nearly at Selena's street*» [8, р. 54] // «Джинні вирішила **німи навпростець**. Таксі наближалося до вулиці Селени» [5, с. 45] даний вираз має буквальне значення, проте через сталість вживання набуває ідіоматичного підтексту, що характеризує його як напів-ідіому. Наступний приклад містить ідіому тієї самої якості: «*We then **pushed and punched our way** into the Chief's reconverted commercial bus, and he drove us (according to his financial arrangement with our parents) over to Central Park*» [8, р. 66] // «Тоді ми **проштовхувались і пробивалися** до його пасажирського автобуса й він нів нас (втід-но з його фінансовою угодою з нашими батьками) до Центрального парку» [5, с. 61], де сталий вислів *to push and punch someone's way* поєднує буквальний опис фізичних дій із образним підтекстом, що створює типовий напів-ідіоматичний ефект.

Фрагмент «*From there on in, he **got more and more high-handed** with his installments, entirely to the satisfaction of the Comanches*» [8, р. 69] // «Відтоді він **дедалі вільніше поводився** з сюжетом наступним частин — на превелике задоволення команчі» [5, с. 64] містить фразу «*high-handed*», що частково відображає буквальну характеристику персонажа (зарозумілість) та набуває додаткового смислового відтінку завдяки контексту, створюючи напів-ідіоматичний ефект.

Після встановлення концептуальної диференціації між чистими та напів-ідіомами, наступним кроком є аналіз літеральних (або прозорих) ідіом. Літеральні ідіоми характеризуються високим ступенем семантичної прозорості, оскільки їхнє значення може бути безпосередньо виведене із значень окремих лексичних компонентів. Це свідчить про меншу конвенціоналізованість у порівнянні з попередніми категоріями. Даний тип висловлювань функціонує в англomовному тексті, фокусуючись на його специфічних семантичних і прагматичних особливостях, як-от: «*How're you **getting along with** her these days, anyway?*» [8, р. 40] // «— Як ти з нею, до речі, **знаходиш порозуміння** останнім часом?» [5, с. 26], де сталий зворот *to get along with someone* належить до

літеральних (напівпрозорих) ідіом, оскільки значення конструкції частково витікає зі змісту її компонентів — *get* (отримувати, досягати) та *along* (рухатись уперед, ладнати). Водночас фраза має конвенційне значення "ладнати з кимось", яке не повністю збігається з буквальним перекладом, але є достатньо прозорим для інтерпретації в контексті міжособистісних стосунків.

Наступний випадок вживання сталої конструкції у тексті, а саме: «*I kept my head, though*» [8, р. 67] // «*Утім я не втратив голову*» [5, с. 62] містить фразу, *to keep one's head* що є літеральною (напівпрозорою) ідіомою із лексичним значенням «зберігати самовладання».

Так само, наступний приклад: «... *and in no time at all he had picked up the bandits' most valuable trade secrets*» [8, р. 69] // «... і дуже швидко **вувідав** найцінніші ділові секрети бандитів» [5, с. 64] містить сталий вислів *to pick up trade secrets*, із значенням літеральної (напівпрозорої) ідіоми, адже її окремі компоненти зберігають буквальне значення («дізнатися», «отримати» та «секрети»), але у поєднанні демонструють фігуральне значення, «засвоїти приховані знання або досвід», притаманне професійній або кримінальній сфері.

Словосполучення *to watch one's step* є літеральною (напівпрозорою) ідіомою у фрагменті: «*I had to do in 1928 was watch my step*» [8, р. 71] // «*Та основним моїм обов'язком 1928-го було остерігатися*» [5, с. 67], із поєднанням буквального значення («стежити за кроком») і фігуральної семантики, а саме «бути обережним, уникати помилок». У контексті оповіді вислів набуває значення самоконтролю та обачності, зберігаючи при цьому образність першоджерела. Напівпрозора ідіома *to take someone aside* у контексті уривку: «*He took Mary Hudson aside, just out of earshot of the Comanches, and seemed to address her solemnly, rationally*» [8, р. 73] // «*Він відвів Мері Гадсон убік, **подалі від** наших команчійських вух, і поважно, резонно заговорив до неї*» [5, с. 69] є прикладом, що базується на описі дії, але у контексті набуває фігурального значення — «ініціювати приватну розмову». У цій конструкції поєднано конкретну дію з комунікативною метою, що сприяє утворенню напів-ідіоматичної лексичної структури.

У фрагменті: «*It was the kind of whole certainty, however independent of the sum of its facts, that can make walking backwards more than normally hazardous, and I bumped smack into a baby carriage*» [8, р. 77] // «*Такі переконання, хай на чому вони ґрунтуються, можуть зробити ходіння задки небезпечнішим, ніж зазвичай, тож я **врізався в** дитячий візочок*» [5, с. 75] вираз *to bump smack into something* є прикладом літеральної (напівпрозорої) ідіоми, в якій основне дієслово *bump* зберігає своє буквальне значення («зіштовхнутися, випадково зустріти»), а прислівник *smack* додає емоційно-експресивного забарвлення й сприяє частковій прозорості значення вислову, що набуває стилістичної виразності зазначених напів-ідіом.

Лексична ідіоматика відіграє ключову роль у формуванні художнього стилю, надаючи тексту емоційної глибини та культурної специфіки. Дослідження, засноване на класифікації Ч. Фернандо, підтвердило ефективність поділу ідіом на три категорії: чисті (нелітеральні), напів-ідіоми та літеральні (прозорі). Аналіз твору Дж. Д. Селінджера «Дев'ять оповідань» виявив переважання чистих ідіом (47,1%), що свідчить про їхню роль у створенні образності та експресивності. Напів-ідіоми (20,6%) та літеральні ідіоми (32,4%)

демонструють поєднання буквальних і метафоричних елементів, забезпечуючи баланс між творчою свободою та зрозумілістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської і української мов. Вінниця: Нова Книга, 2008. 248 с.
2. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Видавництво при Львівському державному університеті, Видавниче об'єднання «Вища школа», Редакція суспільно-політичної літератури, 1983. 156 с.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
4. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. К. Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
5. Селінджер Дж. Д. Дев'ять оповідань / пер. з англ. Е. Євтушенко. Київ: BookChef, 2023. 200 с.
6. Ding F. Rethinking Approaches to Idioms and Idiomaticity. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 329. 4th International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities (ICCESSH 2019). Ya'an : Sichuan Agricultural University, 2019. URL: https://www.scribd.com/document/758512954/125912053?language_settings_changed=English (дата звернення: 12.04.2025)
7. Fernando, C. *Idioms and Idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 265 p.
8. Salinger J. D. *Nine Stories: Reprint Edition*. Boston: Little, Brown, 1991. 189 p.